

Inledning

Fångvårdssällskap – en kunglig idé

År 1840 författade kronprins Oscar, sedermera kung Oscar I, skriften Om straff och straffanstalter. Skriften gavs ut anonymt.

I sin skrift framför prinsen nya straffteorier och ger sina synpunkter på straff och straffanstalter, vilket han tyckte var viktigt att göra under pågående riksdag. Bland annat menar prinsen att freden medfört en ökad respekt för människors värde ”i en ömmare vård om de lägre klassernas upplysning och välstånd”. Enligt hans mening hade människors omsorg även kommit att omfatta brottslingar, som man kände sig manad att hjälpa. Brottslingen betraktades inte längre som en person för alltid förskjuten, utan som en ”en vilseförd, fallen like”. Prinsen var angelägen om att framhålla att hans avsikt var att värna de nya straffteorierna, som byggde på förnuft och rättvisa och bland annat syftade till att ge straffet bättre verkan. Han underströk att det inte var fråga om att vårda brottslingen på den laglydiga bekostnad.

Skriften, som översattes till flera språk, fick stort genomslag. Detsamma gällde Oscar I:s appell om inrättandet av fångvårdssällskap. År 1846 skickade han ut en skrivelse med uppmaning till medborgarna att ”af kristlig kärlek åtaga sig att å fångarne hafwa tillsyn”.

Fångvårdssällskap börjar växa fram i landet och 1847 bildades till exempel i Linköping Föreningen för fångars förbättring och framtida väl. I ledningen för föreningen ingick bland andra en chefredaktör, en fängelsedirektör, en predikant och en läkare. Dessa yrkeskategorier kommer i stor utsträckning att präglade det framtida skyddsarbetet, som inte enbart inbegrep fångar, utan även deras familjer. Dessa personer illustrerar också något som fortsatt varit utmärkande för Skyddsvarnet, nämligen att framträdande personer i samhället inom bland annat media,

kriminalvården, kyrkan och läkarkåren, ibland även näringslivet, har engagerat sig i Skyddsvärnets verksamhet, framför allt som ledamöter i styrelsen och alltid på ideell basis.

Mot slutet av 1800-talet kom vissa fångvårdssällskap att kallas skyddsföreningar. Den 9 maj 1910 bildades Skyddsvärnet som en avdelning inom Svenska Fattigvårdsförbundet för räddningsarbete bland ”förkomna och värnlösa”. Idén om Skyddsvärnet hade väckts på ett prästmöte några år tidigare. År 1910 uppgick antalet fångvårdssällskap och skyddsföreningar i landet till 25.

På de svagaste sida

I det första numret av tidskriften Skyddsvärnet, som kom ut år 1912, deklarerade Skyddsvärnets styrelseledamot Harald Salomon att skyddsarbetet inom Skyddsvärnet inte primärt var en kamp mot brottsligheten, utan en kamp tillsammans med brottslingen. Han framhöll också att vi alla, som haft lyckan att få leva på livets solsida, bör delta i den kampen och att bildning och uppfostran förpliktigar.

Dessa rader illustrerar ett par av Skyddsvärnets bärande idéer genom alla år. Den ena är synen på brottslingen som en like, en medmänniska, som behöver hjälp till självhjälp, vilket alltid har varit Skyddsvärnets motto. Idéerna om hjälp till självhjälp har sitt ursprung i Platons texter om självomsorg.

Den andra bärande idén är att det är mer eller mindre självklart att bistå dem som behöver hjälp, när man har möjlighet till det.

Skyddsvärnsandan – att sätta klienten i centrum

Bland verksamma inom Skyddsvärnet har det i generation efter generation talats om Skyddsvärnsandan. Alla har vetat vad det är, och det har därför sällan satts ord på begreppet. Kanske skulle det kunna översättas med en orubblig tro på människan och att det är självklart att hjälpa den som behöver hjälp närhelst han eller hon behöver det. Och att det är en humanism, som bygger på en kristen värdegrund, som förenar medmänsklighet med kunskap och förnuft, utan sentimentalitet. Att det helt enkelt är en praktik där mänskliga rättigheter är mycket mer än retorik.

Klienten har alltid satts i centrum. Oavsett vilka vindar som blåst. Immuniteten mot nya ideologier och begrepp, som strider mot de bärande idéerna i verksamheten, har varit stor. Klienten har förblivit skyddsling och begrepp som värsting har aldrig kunnat få fäste i verksamheten.

Men det har inte varit en blind lojalitet. Det har ställts krav på klienterna i en förvissning om att det alltid finns möjligheter till förändring. Det har funnits en övertygelse om den enskildes egen kapacitet att kunna åstadkomma en bättre livssituation. Dock inte genom hot och repression, genom tilltro och uppmuntran. Det har aldrig varit fråga om att lösa problemen åt klienten, utan just om hjälp till självhjälp.

Behoven bestämmer verksamheten

Skyddsvärnets verksamhet har präglats av stor flexibilitet och anpassningsförmåga. Det är inte en överdrift att hävda att verksamheten anpassats efter klienternas skiftande behov över tid. Klienternas behov har fått bestämma typ av verksamhet och innehållet i den. Även om det i den öppna verksamheten förekommit tidsbeställning, har klienter alltid tagits emot när de ansett sig i behov av hjälp.

Någon stämpelklocka har inte funnits, arbetstiden har i huvudsak styrts av klientbehoven. Det finns otaliga exempel på att medarbetare inte tvekat att rycka ut mitt i natten om en klient befunnit sig i en situation som krävt det.

När Skyddsvärnet under 1990-talet erbjöd klienter som sökte hjälp mot sina alkoholproblem att få träffa en av medarbetarna inom 24 timmar, ställde sig många inom socialtjänsten frågan hur detta kunde vara möjligt, medan de som var verksamma i programmet enbart såg fördelar med erbjudandet. Tillgänglighet har varit en självklarhet långt innan detta begrepp blev ett mantra hos myndigheterna.

Genom att Skyddsvärnet inte varit någon myndighet, utan en fristående organisation, har verksamheten kunnat skötas obyråkratiskt och med stor flexibilitet. Friheten har främjat kreativiteten, hos såväl medarbetare som styrelse. Skyddsvärnet är, och har alltid varit, en tillåtande organisation, nästan allt har varit möjligt. Nya idéer och verksamheter har prövats och till skillnad från många myndigheter har det varit naturligt att lägga ner verksamheter och förändra metoder som visat sig inte fungera. Att förändra har setts som en naturlig del i utvecklingen av en verksamhet där det inte finns någon quick fix eller några universalmetoder.

Under senare år har dock vissa verksamheter fått läggas ner, eftersom Skyddsvärnet inte kunnat hävda sig mot andra vårdgivare i en upphandling. En förlorad upphandling kan ha berott på att konkurrenterna varit bättre, men också någon gång på att de varit mindre seriösa och konkurrerat med underpris. Balansgången mellan en ständig utveckling av verksamheten för att kunna hålla en hög kvalitet och kostnadseffektivitet har Skyddsvärnet klarat hittills, men inte utan problem.

Överlevnad kräver mer än idealitet

Orsakerna till att Skyddsvärnet lyckats överleva stora samhällsförändringar och skiftande samhällsklimat med förändringar i synen på brott och straff och behandlingen av brottslingar är flera. Den främsta orsaken är förmodligen en kvalificerad och utvecklingsinriktad styrelse och välutbildade, erfarna och engagerade medarbetare liksom ett ömsesidigt förtroende mellan styrelse och medarbetare. Vid behov har styrelsen genom sin auktoritet och samhällsförankring utgjort en trygg brandvägg gentemot ifrågasättanden från omvärlden. Detta har gett medarbetarna arbetsro och utrymme för utveckling av verksamheten.

En annan viktig orsak torde vara att Skyddsvärnet alltid hållit fast vid sina grundläggande värderingar och varit selektiv när det gällt att anamma nya idéer och trender. Förändringar har skett med Skyddsvärnsandan i behåll.

Ytterligare en viktig orsak är Skyddsvärnets brist på byråkrati. Förändringar har kunnat genomföras snabbt och nya idéer prövas utan föregående utredningar. Avsaknaden av en myndighets regelverk har gett mer tid till vårdverksamheten och utvecklingen av den, än vad som är möjligt i en statlig eller kommunal vårdorganisation. Gränser har kunnat tänjas, och ibland överskridas, vilket många gånger kan vara en förutsättning för utveckling.

Närheten till kriminalvården har också varit betydelsefull. Verksamheterna har legat nära varandra, ibland gått i varandra genom att vara olika delar av samma vårdkedja, ibland övergått från den ena huvudmannen till den andra som till exempel övervakning av villkorligt frigivna. Det har också varit ett mer eller mindre kontinuerligt personalutbyte mellan Skyddsvärnet och kriminalvården. Denna samverkan har sannolikt bidragit till kontinuiteten i verksamheten och kompetensutveckling för båda parter.

Från privat till egenfinansiering

Skyddsvärnet har, precis som andra skyddsföreningar, varit beroende av enskilda personers bidrag och fondmedel för finansiering av sin verksamhet. Under några decennier erhöll Skyddsvärnet emellertid statsbidrag via Kriminalvårdsstyrelsen, bland annat för att svara för övervakning av dömda. Därefter har Skyddsvärnet fått finansiera sin verksamhet själv, i huvudsak genom vårdersättningar. Inte långt efter att statsbidraget upphört tvingades kommunerna till ekonomiska neddragningar med ett minskat antal placeringar av klienter inom den ideella vårdsektorn som följd. Dessutom infördes ett marknadstänkande inom stora delar av vårdsektorn med allt större krav på kontroll av klienterna och evidens när det gäller

behandlingsformer. De senaste decennierna har inneburit en delvis smärtsam omställningsperiod, men Skyddsvärnet har överlevt genom mer eller mindre temporär nedläggning av verksamhet, försäljning av fastigheter och byte till lokaler med lägre hyra.

En renässans för den ideella sektorn

Under senare år har olika aspekter av den ideella sektorn uppmärksammats och utretts. Ett mål har varit att förbättra villkoren för det civila samhället, som en central del av demokratin. Det har bland annat föreslagits att ideella organisationer i ökad utsträckning bör engageras i diskussionen om övertagande av arbetsuppgifter som alternativ till privatisering av offentliga verksamheter.

Regeringen har också slagit fast de ideella organisationernas betydelse som producenter av välfärd och service. Det har framhållits att mångfalden av välfärdsproducenter bör öka samt att lika villkor ska gälla för privata, ideella, kooperativa och offentliga aktörer. Det har understrukits att det är angeläget att organisationerna inte successivt blir alltmer styrda av kortsiktig finansiering och detaljerade bidragsvillkor. Det har också understrukits att det måste finnas utrymme för flexibilitet, att det till exempel måste vara möjligt att stödja projekt och försöksverksamheter inom nya områden.

Nya begrepp som civilsamhälle, idéburna organisationer och den tredje sektorn används ofta i diskussionen.

Begreppet det civila samhället används i betydelsen av en arena, skild från staten, marknaden och det enskilda hushållet, där människor, grupper och organisationer agerar tillsammans för gemensamma intressen.

Med idéburna organisationer avses organisationer inom det civila samhället, till exempel inom det sociala området. Organisationerna kan vara vinstdrivande, men vinsten är inte det enda eller dominerande syftet, den är ett medel inte ett mål.

Begreppet social ekonomi, etablerades efter Sveriges inträde i EU 1995. Med det avses organiserad ekonomisk verksamhet som primärt har samhällliga ändamål, bygger på demokratiska värderingar och är organisatoriskt fristående från den offentliga sektorn. I första hand avses trossamfund, stiftelser och kooperativ.

Den tredje sektorn, som blivit ett vanligt begrepp under 2000-talet, innebär en markering och positionsbestämning gentemot den offentliga sektorn och näringslivet.

Skyddsvärnets verksamhet kan således betecknas som idéburen och sorteras in såväl under begreppet civilsamhälle som under begreppet den tredje sektorn.

Oavsett floran av nya begrepp består värdet av en från offentlig verksamhet och näringsliv fristående sektor. Obyråkratiska idéburna verksamheter, som inte är regelstyrda som den offentliga verksamheten, är ett värdefullt inslag i varje samhälle, inte minst när det gäller socialt arbete, genom verksamhetens tillgänglighet och konkurrensutsättning av och inspiration för offentlig verksamhet.